

VJEKOSLAV BLAŽETIN
(Pečuh, Mađarska)

Kolonijalizam u socijalističkom diskursu (1948. – 1953.)

Sažetak: Ovaj rad bavi se odnosom kolonijalizma i socijalizma između 1948. i 1953. godine. Polazi se od pretpostavke da je socijalizam označiteljska praksa koja stvara svoju realnost, a time određuje i smjer odnosa. Razlikuju se dva diskursa koji nastaju nakon Rezolucije Informbiroa: antititoistički i protititoistički. Analizom diskursa iz korpusa novinskih članaka (iz Mađarske, Sovjetskog Saveza i Jugoslavije) i karikatura (časopisi *Ludas Matyi* i *Kerempuh*) ukazuje se na paradoksalnosti u reprezentaciji kolonijalizma. S jedne strane ustanovljuje se da antititoistički diskurs kolonijalizam upotrebljava kako bi Tita prikazao kao produženu ruku kolonijalizatora, a s druge strane da protititoistički diskurs informbiroovske države reprezentira kao kolonije Sovjetskog Saveza, a Sovjetski Savez kao istočnog eksploatatora.

Ključne riječi: kolonijalizam, socijalizam, Tito, Staljin, karikatura

*Hiába tanultam nyelvedet lelkesen,
Hogy mondják oroszul: elment a kedvesem?*¹
PA-DŐ-DŐ

1. Umjesto uvoda: kolonijalizam i socijalizam

Ako tko govori o kolonijalizmu i postkolonijalizmu pri analizi odnosa socijalističkih država ili o kolonijalnom subjektu i kolonijalizatoru u istom kontekstu, onda ulazi u jedan specifični paradoks kojeg mora biti svjestan. Kolonijalizam se pojavljuje kao nuspojava imperijalizma ili, kako je to Lenjin napisao: „kolonijalna politika i imperijalizam nipošto nisu bolesni i izlječivi otkloni kapitalizma, nego neizbježne posljedice samih temelja kapitalizma: konkurencija među poduzećima postavlja pitanje ovako – propasti ili upropastiti druge; konkurencija među različitim državama postavlja pitanje ovako – ostati na devetom mjestu i zauvijek riskirati sudbinu Belgije ili upropastiti i osvojiti druge države, stvarajući sebi mjesto među ‘velikim’ državama” (ЛЕНИН 1969: 15)². Dakle, kolonijalizam je nezamisliv u ideologiji socijalizma jer je on jedan od osnovnih elemenata kapitalističkog društvenog obrasca i ne bi se smio pojaviti u socijalističkom državnom uređenju.

¹ Uzalud sam učila tvoj jezik ushićeno, / Kako se kaže na ruskom: Otišao mi dragi? (prijevod autora).

² prijevod autora

Ipak, pojedini povijesni događaji ukazuju na inferiorne i superiorne odnose između Sovjetskog Saveza i socijalističkih država u Europi, kao Mađarska revolucija 1956. ili Praško proljeće 1968. godine. U obama slučajima sovjetska vojska guši proturežimsko tijelo i diskurs te uspostavlja svoj, a „svaka država koja ima više kolonija, kapitala, vojnika od ‘nas’ oduzima ‘nam’ određene privilegije, određene profite ili viškove profita” (ЛЕНИН 1969: 16)³. Upravo je Sovjetski Savez u navedenim revolucijama imao više vojnika.

Annus tvrdi da socijalističke države u Europi nisu bile kolonije Sovjetskog Saveza, ali postavlja tezu da se svaka prisilna reorganizacija društva na svim njegovim razinama u kojoj sudjeluje etnički različit legalni entitet koji proširuje svoj utjecaj izvan granica vlastitoga tradicionalnog teritorija⁴ treba shvatiti kao uspostava kolonijalne matrice moći. Dalje izdvaja da je u europskim socijalističkim državama stupanj kolonijalnog nadzora varirao od opresivnog do jedva postojećeg, da se ponekad podudarao, a ponekad sukobljavao s nacionalnim težnjama pojedinih naroda (usp. ANNUS 2018: 14)⁵. Kolonijalizator svoje postupke i prisutnost na tuđem teritoriju objašnjava ističući svoju civilizacijsku misiju, predstavlja se kao prorok noviteta koji uzdiže civilizaciju slabijih, tehnološki nerazvijenijih naroda, upotrebljavajući diskurs prosvjetiteljstva. Isto ističe Annus kad piše da se „pravno opravdanje zapadnog kolonijalizma temeljilo na rasnoj razlici između ‘civiliziranih’ i ‘neciviliziranih’ naroda: kolonijalizacija se smatrala moralnom i pravno prihvatljivom ako su kolonijalizirani ljudi bili ‘necivilizirani’ prema standardu europskog moderniteta” (ANNUS 2018: 94). O zapadnom kolonijalizmu Césaire tvrdi da je „kolonizacija beskonačno udaljena od civilizacije i da se iz svih tih brojnih kolonijalnih ekspedicija, razrađenih kolonijalnih statuta, iz svih otposlanih ministarskih okružnica ne bi mogla iznjedriti ni jedna jedina ljudska vrijednost” (CÉSAIRE 2020: 191).

Stavi li se u taj kontekst poznati komunistički uzvik i geslo Sovjetskog Saveza „Proleter i svih zemalja, ujedinite se!”, u kojemu se pod maskom pružanja očinske potpore prve socijalističke države drugim komunističkim partijama diljem svijeta zapravo krije namjera da se proleter i svih zemalja ujedine pod vodstvom SSSR-a, može se tvrditi da postoji kolonijalna matrica moći Sovjet-

³ prijevod autora

⁴ Nejasno je što *tradicionalni teritorij* znači jer razne nacionalne povijesti različito tumače svoj tradicionalni teritorij pa tako sintagma „granice svojega tradicionalnoga teritorija” postaje problematična. Granice tradicionalnog teritorija mogu varirati ovisno o interpretaciji nacionalne povijesti.

⁵ Promjenu kolonijalnog nadzora dobro pokazuje i primjer mađarskog filma *A tanú* (jugoslavenski prijevod *Krunski svjedok*), koji tematizira društvene obrasce u poslijeratnoj socijalističkoj Mađarskoj (u staljinizmu). Film je dovršen 1969., ali je zabranjeno njegovo prikazivanje. Marcsek zabranu povezuje s političkim kontekstom u istočnom bloku (Praško proljeće). 1979. ukinuta je cenzura i počinju prikazivati film (samo u jednom budimpeštanskom kinu) (usp. MARCSEK 2012: 143–157). Postoji anegdota da su mađarski političari između 1969. i 1979. gledali film na partijskim sastancima.

skog Saveza. Sovjetski Savez nakon II. svjetskog rata svoje teritorijalne, gospodarske i ideološke ekspanzije objašnjava kao prijateljske odnose socijalističkih država, a kao što Žižek tvrdi „ideologija doista uspijeva kad čak i činjenice koje joj se na prvi pogled suprotstavljaju počinju služiti kao argumenti njoj u prilog” (ŽIŽEK 2002: 76). Upravo se to događa s ideologijom socijalizma koja je u srži protiv kolonijalne moći jer činjenice koje upućuju na sovjetsku, zapravo rusku, kolonijalnu matricu uspijeva okrenuti u vlastitu korist. Postojanje sovjetske kolonijalne moći potkrepljuju i pop, odnosno *rock*-pjesme koje nastaju za vrijeme ili netom prije demokratizacije Mađarske u kojima se lirski subjekt raduje odlasku ruskih trupa. Grupa Beatrice pjeva:

<p><i>Naš je oproštaj najljepši trenutak i ono kada ulaziš u vlak, Sa suzom u oku mislim na to samo da ne zakasniš!</i>⁶</p>	<p><i>A legszebb pillanat, amikor búcsúzunk És a vonatra felszállsz Könnyes szemmel arra gondolok, Hogy nehogy lemaradjál!</i></p>
---	--

Takvi se glasovi u javnom prostoru javljaju tek pri sutonu socijalističkih režima i njihovih diskurzivnih praksi, dok socijalističke diskurzivne prakse u početku hegemonski oblikuju reprezentaciju kolonijalizatora i kolonijaliziranog bez otpora u njihovu društvenom uređenju. Kao "Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog" (IV 1: 1–2), tako riječ bijaše u Partiji i riječ bijaše Partija.

2. Socijalističke diskurzivne prakse: od bratstva i jedinstva do neprijateljstva i podijeljenosti

Zadnja rečenica u prethodnom poglavlju da naslutiti kako se u ovom radu polazi od ideje da je socijalizam proizvod teksta. Ako jest proizvod teksta, tj. tekstualni proizvod, zapravo je rezultat djelovanja jezika (diskurzivne prakse) i kao takav on sam sebe stvara. Epštejn govori o autoreferencijalnoj naravi socijalizma i tvrdi da se „ne može komunističku ideologiju optužiti zbog laži jer je ona ta koja stvara taj svijet koji zatim sama opisuje” (ЭПШТЕЙН 2005: 70)⁷. Budući da je socijalizam ideologija stvorena tekstualnim okvirom, on se manifestira kao realna apstrakcija, „*‘ideološka’ je društvena realnost ona čije samo postojanje implicira ne-znanje učesnika o njezinoj biti – to jest, društvena stvarnost čija sama reprodukcija implicira da pojedinci ‘ne znaju što čine’.* *‘Ideološka’ nije ‘lažna svijest’ (društvenog) bića, već samo to biće u onoj mjeri*

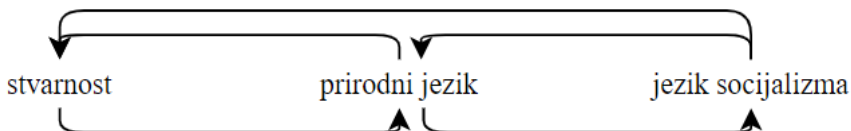
⁶ prijevod autora

Mađarska rock grupa Beatrice 1988. godine na dvostrukom albumu objavljuje pjesmu *Azok a boldog szép napok (Oni lijepi i sretni dani)* u kojoj lirski subjekt opisuje svoju nesretnu ljubavnu vezu i oprašta se od svoje „ljubavi” koja odlazi vlakom (što se može povezati i s odlaskom ruskih vojnika). Takvoj interpretaciji pjesme pridonosi spot u kojemu se članovi grupe šale kraj spomenikā posvećenih sovjetskoj vojsci.

⁷ prijevod autora

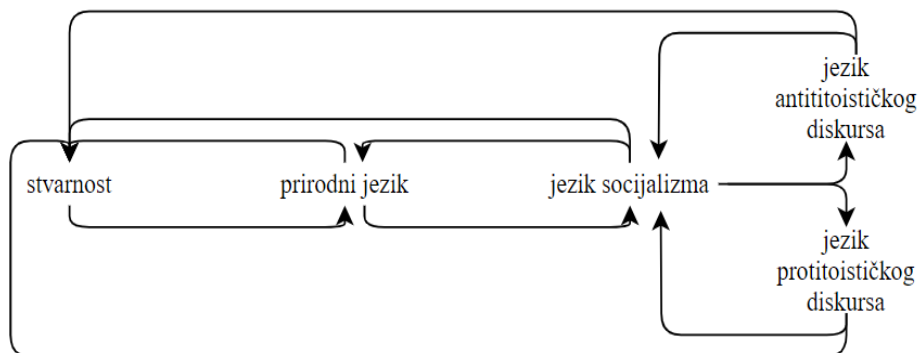
u kojoj je podržano 'lažnom sviješću'" (ŽIŽEK 2002: 39). Čitav je socijalistički svijet svjesni konstrukt koji na životu drže nesvjesni subjekti: „paradoksalni status vjerovanja prije vjerovanja: slijedeći običaje, subjekt vjeruje, a da to i ne zna, tako da je konačno preobraćenje samo puki formalni akt kojim priznajemo ono što već ionako vjerujemo" (ŽIŽEK 2002: 64). To znači da postoji znakovni sustav, jezik koji zarobljava subjekta, a kako bi to učinio, on mora imati svoje obrasce i pravilnosti.

Lotman razlikuje dva tipa jezičnog sustava: s jedne strane govori o prirodnom jeziku, a s druge strane o drugostupanjskim modelativnim sustavima. „Drugostepeni modelativni sistemi predstavljaju strukture u čijem se osnovu nalazi prirodni jezik. Međutim, sistem kasnije dobija dopunsku, drugostepenu strukturu ideološkog, etičkog, umetničkog ili bilo kog tipa" (LOTMAN 1976: 72). U tom je smislu prirodni jezik mjesto denotacije, bliži apsolutnoj stvarnosti, dok je socijalizam kao drugostupanjski modelativni sustav mjesto konotacije, a time udaljeniji od apsolutne stvarnosti nego prirodni jezik. Drugostupanjski modelativni sustav zamagljuje instancu prirodnog jezika i tako ideologija socijalizma kao realna apstrakcija koja nastaje jezikom socijalizma stvara paradoks stvarnosti jer stvara iluziju izravne veze sa stvarnošću. Taj odnos prikazan je na Slici 1.

Slika 1. Prikaz odnosa stvarnosti i jezika socijalizma

Stavi li se u kontekst rečenoga razdoblje od 1948. do 1953. (Rezolucija Informbiroa – Staljinova smrt), mogu se prepoznati i objasniti načini pojavljivanja kolonijalizma i kolonijalne moći u socijalističkim diskursima koji usložnjavaju opis drugostupanjskog modelativnog sustava. Naime, 1948. godine potpisivanjem Rezolucije Informbiroa jedinstveni europski socijalistički diskurs lomi se na dva pola. S jedne se strane nalazi diskurzivna praksa informbiroovskih država koje stvaraju propagandni diskurs protiv Tita, *antititoistički diskurs*, a s druge se strane u Jugoslaviji oblikuje diskurs koji napada informbiroovske države i Staljina te brani Tita i jugoslavenski samoupravni socijalizam, *protititoistički diskurs* (usp. BLAZSETIN 2019: 11–12). Rascjepom dolazi do destabilizacije ustaljene označiteljske prakse jer ta dva nova socijalistička diskursa potječu iz zajedničke kolijevke, a pritom su trebala razviti novu označiteljsku praksu kako bi obilježili drugi socijalistički diskurs kao ispravan ili neispravan, neprijateljski ili prijateljski i kako bi stvorili dva posebna ideološka identiteta. Slika 2 prikazuje kako bi se novonastali odnosi mogli prikazati.

Slika 2. Prikaz odnosa stvarnosti te jezika antititoističkog i protititoističkog diskursa

Obje se diskurzivne prakse prema kolonijalizmu odnose negativno, smatraju ga kapitalističkim obilježjem i upotrebljavaju ga kako bi prikazali drugog kao onog koji je skrenuo s puta ispravnog socijalizma. Antititoistički diskurs upotrebljava konotatore koji se vežu uz kolonijalizam da bi optužio jugoslavensko vodstvo za izdaju, a protititoistički diskurs uz njihovu pomoć želi prikazati Sovjetski Savez kao kolonijalizatora koji svoje namjere skriva iza vela internacionalizma i proletera svih zemalja.

3. Manifestacija kolonijalizma u antititoističkom diskursu

U drugoj točki *Rezolucije Informacijskog biroa o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije* stoji: „jugoslavenski [su] rukovodioci počeli identificirati vanjsku politiku SSSR sa vanjskom politikom imperijalističkih sila i ponašaju se prema SSSR isto onako kao i prema buržoaskim državama” (RI 1948: 48–49). Ako se KPJ odnosi prema imperijalističkim državama zapada i Sovjetskom Savezu na identičan način, to znači da je Sovjetski Savez u jednakoj mjeri imperijalistička sila kao što su to i „prave” imperijalističke države. Kako bi opovrgnuo tu logiku, antititoistički diskurs počinje reprezentirati Tita i jugoslavensko vodstvo kao imperijalne agente koje su jugoslavenskom narodu nametnuli kolonijalni gospodari. Ta je reprezentacijska praksa jasno uočljiva u tekstu druge rezolucije (*Jugoslavenska kompartija u rukama špijuna i ubojica*) u kojoj se jugoslavensko vodstvo opisuje i sa sljedećim cirkumlocucijama: „najamni agenti anglo-američkih imperijalista”, „jugoslavenski plaćenici imperijalizma”, „najamnici imperijalizma” (usp. RI 1949: 98–103). Tito se reprezentira kao produžena ruka zapadnih kolonijalnih sila, on bi trebao biti posrednik između njih i jugoslavenskog naroda kao što je to indijska elita između indijskog naroda i britanske vlasti (usp. SAID 1999: 200). U tom je smislu Tito kolonijalni autoritet koji je izravno povezan s kolonijalizatorskom silom. Taj se odnos u publicističkim tekstovima počinje precizirati pa se pojavljuju naslovi

članaka poput: „Tito je pas imperijalista” (NK 1949: 85), „Tito je dobio tri milijuna Judinih dolara”⁸ (SZN 1949/237: 3), „Tito je otvorio svoje aerodrome za Amerikance”⁹ (SZN 1949/301: 2), „Titova klika priprema maršalizaciju Jugoslavije”¹⁰ (PRAVDA 1949/182: 3). Antititoistički diskurs poziciju Tita kao kolonijalnog agenta učvršćuje i njegovim karikaturalnim prikazom. Kao primjer izdvojena je jedna karikatura iz mađarskog satiričkog časopisa *Ludas Matyi*. Uz karikaturu navodi se i moguća interpretacija u skladu s onim što antititoistički diskurs želi prenijeti svojem recipijentu.

Karikatura 1. Szegő Gizi (gis). *Tito kao drug* (mađ. *Tito mint elvtárs*) (LUDAS MATYI 1949/50: 3)

Likovi se na karikaturi mogu svrstati u dvije skupine. S lijeve se strane nalaze pozitivni likovi, to su jugoslavenski radnici koji zapravo predstavljaju većinu u Jugoslaviji, a s desne se strane nalazi Tito, žena koja puši cigaretu i pije alkohol te ruka koja je sinegdoha SAD-a. Oni se povezuju sa zapadnim državama i eksploatacijom. Pozitivno određenje jugoslavenskih radnika vidi se i u tome što su nekarikirani likovi karikature, dok su Tito i likovi uz njega karikirani. Jugoslavenski radnici nisu karikirani jer predstavljaju skup likova s ko-

⁸ prijevod autora (orig. mađ. „Hárommillió dollár judáspénzt kapott Tito”)

⁹ prijevod autora (orig. mađ. „Tito megnyitotta repülőtereit az amerikaiak előtt”)

¹⁰ prijevod autora (orig. rus. „Клика Тито подготавливает маршализацию Югославии”)

jima se recipijent treba poistovjetiti. Oni su likovno reprezentirani slično skulpturama socijalističkog realizma, stilskog pravca koji postaje službenim umjetničkim stilom u Sovjetskom Savezu između 1932. i 1933. godine (usp. ВОРОБЬЕВ 2012: 45). Jugoslavenski su radnici prikazani kao siromašni (poderana radnička odjeća sa zakrpama) i mršavo (izražena jagodična kost, upali obrazi), no unatoč tome zdravo i snažno (jedan u svojim rukama drži malj, drugi pijuk, a treći fenjer – svi su ti alati zapravo metonimije poslova koji zahtijevaju jaku fizičku snagu). Takvim se prikazom priziva latinska poslovice *U zdravom tijelu zdrav duh*. Takav se socijalistički prikaz nekarikiranih likova na karikaturi može povezati s konceptom *Homo sovieticus* (sovjetskim čovjekom) koji se pojavio kao koncept savršenog čovjeka novog socijalističkog svijeta. Taj je koncept sveprisutan u sovjetskom društvu. On se primjerice nalazi u Ždanovljevu (rus. Жданов) udžbeniku psihologije (usp. ВОРОНИН 2016: 18).¹¹ *Homo sovieticus* uvijek aktivira pozitivne konotacije, on je lik u kojemu recipijent treba prepoznati samog sebe. Takva reprezentacija uvijek predstavlja skupinu *mi* koja stoji nasuprot neprijatelja, skupine *oni*. Tito je suprotno jugoslavenskim radnicima prikazan kao karikiran lik. On je debeo (ima podbradak i napuhan je). Titova se pretilost povezuje s proždrljivošću koja se potvrđuje i stolom na kojemu su plodovi eksploatiranih jugoslavenskih radnika (na stolu je vino, purica, voće i torta). Situacija na karikaturi odigrava se u jednoj od Titovih vila, to potvrđuje i tepih na kojemu on stoji poput kakva monarha. Prikazan je kao kralj iz bajke kojemu podanici dolaze u posjet kako bi ispunili njegove zadatke. Naslov je karikature „*Drug*” *Tito*¹², poziva recipijenta da počne sumnjati u to je li Tito zaista drug. Time se upućuje u lažnu narav njegova socijalizma, a vizualnim označiteljem američke ruke koja kriomice daje dolare Titu potvrđuje se lingvistička poruka karikature. Na taj se način Tito pretvara u autohtonog vladara koji djeluje prema volji američkog imperijalizma i uspostavlja se odnos kolonijalizatora i kolonijaliziranog. Karikatura govori da su Jugoslaviju i jugoslavenski narod kolonizirali američki imperijalisti uz Titovu pomoć. Na karikaturi se odvija razgovor jugoslavenskih radnika i Tita. Radnici postavljaju pitanje „Kako je moguće, gospodine Maršale, da gradimo socijalizam i ipak nam je sve gore?”¹³. Riječ je *gospodin* u iskazu radnika važna jer stupa u dijalektički odnos s riječi *drug* koja se nalazi u samom naslovu karikature. *Gospodin* je čovjek kojemu su drugi ljudi podređeni, a u socijalističkom društvenom uređenju svi bi ljudi trebali biti jednaki, što se u socijalističkom diskursu postiže s pomoću riječi *drug*. Tako se u naslovu karikature Titovu imenu pridana riječ *drug* izjalovljuje, postaje nadomještена riječju *gospodin*. Radnici su svjesni da nešto ne funkcionira onako kako bi

¹¹ Sintagma je *Homo sovieticus* (rus. *Гомо советикус*) preuzeta iz istoimenog romana Aleksandra Zinovjeva (rus. Александр Зиновьев) (usp. ЗИНОВЬЕВ 2000).

¹² Doslovni je prijevod naslova karikature „Tito kao drug”.

¹³ Tekst na mađarskom: „Hogy lehet az, Marshall úr, hogy a szocializmust építjük és mégis egyre rosszabb a sorunk?”.

trebalo jer socijalizam kao sustav ne doprinosi razvitku, njihovu socijalnom i ekonomskom stanju, osjećaju da su iskorišteni. Tito pak odgovara radnicima: „Drugovi, ne generalizirajmo. Pogledajte me, ne živim li ja dobro?”¹⁴. Titovo obraćanje radnicima s *drugovi* odraz je njegova lažnog socijalističkog identiteta. To je maska kojom on pokušava prekriti svoje nakane, a to su izrabljivanje Jugoslavije i jugoslavenskog naroda, pretvaranje Jugoslavije u američki kapital. Svim tim sredstvima antititoistički diskurs nastoji reprezentirati Tita kao sredstvo preko kojeg zapadni imperijalisti ostvaruju svoje ciljeve u Jugoslaviji kao što to rade na Orijentu: „Imamo zapadnjake i orijentalce. Prvi vladaju; drugima se mora vladati, što obično znači da im se osvoji zemlja, da se strogo nadziru njihovi unutarnji poslovi, da su njihova krv i njihovo blago na raspolaganju ove ili one zapadne sile” (SAID 1999: 49). Antititoistički diskurs tvrdi da u slučaju Jugoslavije zemlju ne treba osvojiti, nego je dovoljno potplatiti pohlepnog vođu koji će sve ostalo podrediti volji zapadnih sila. Nasuprot tomu jugoslavenski se narod reprezentira kao masa koja bi se oduprla tim težnjama da ima mogućnost, a upravo zato jugoslavenskom narodu trebaju pomoći sve informbirovske države pod vodstvom Sovjetskog Saveza. Naizgled se poruku koju želi prenijeti antititoistički diskurs ne može shvatiti na drugi način, no sama struktura karikature stvara paradoks. Jugoslavenski radnici govore, u dijalogu su s Titom, njihov glas nije ugušen. Umjesto njih ne govori Tito ili kolonijalizator, već oni mogu izraziti svoje misli slobodno u prisutnosti vlasti. Međutim u tom se govoru jugoslavenskih radnika krije srž paradoksalnosti. Njihove su riječi zapravo riječi koje antititoistički diskurs stavlja u njihova usta, on se manifestira s jedne strane i u likovima koji su protagonisti na karikaturi, a s druge strane i u onim likovima koji su antagonisti. Na djelu je skoro identična „retorička predstava” kao što je na Orijentu.

„Balfourov je govor važan kao retorička predstava zbog načina na koji on preuzima na sebe ulogu raznolikih likova i predstavlja ih. To su, naravno, »Englezi«, za koje se zamjenica »mi« rabi s punom težinom otmjenog, moćnog muškarca koji za sebe misli da je reprezentativan za sve najbolje u povijesti svoje nacije. Balfour isto tako može govoriti u ime civiliziranog svijeta, Zapada, i u ime razmjerno malog zbora kolonijalnih dužnosnika u Egiptu. Ako ne govori izravno u ime Orijentalca, onda je to zato što svi oni, na kraju, govore drugim jezikom; pa ipak, on zna što oni osjećaju, jer zna njihovu povijest, zna da imaju povjerenja u takve ljude poput njega, jer zna njihova očekivanja” (SAID 1999: 47).

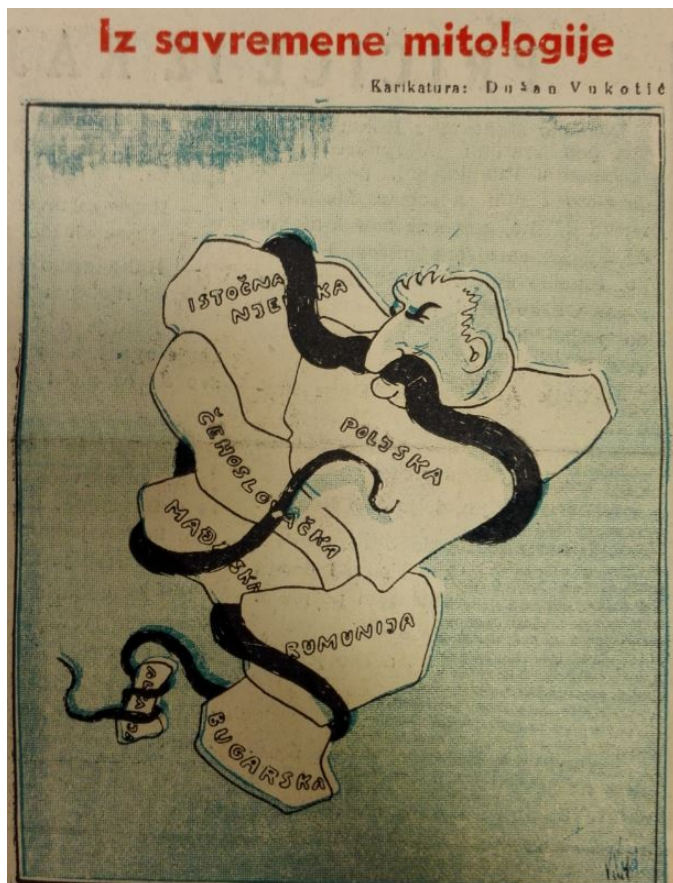
Antititoistički diskurs polazi od ideje „da se ljudi, mjesta i iskustva uvijek mogu opisati u knjizi do te mjere da knjiga (ili tekst) postigne veći autoritet, pa i veću korisnu vrijednost od same stvarnosti koju opisuje” (SAID 1999: 123). Tako se u stvaranju neprijateljskog Tita koji se optužuje za povezanost s imperijalizmom i za provođenje zapadne kolonijalizacije u jednoj od novih socijalis-

¹⁴ Tekst na mađarskom: „Ne általánosítsunk elvtársak. Tekintsenek rám, hát nem élek én jól?”.

tičkih država, zapravo paradoksalno potvrđuje postojanje kolonijalne matrice moći onoga koji njega želi reprezentirati na taj način. Pojavljuje se istočni eksploator koji svoj novi svijet, svoju novu kulturu želi nametnuti drugim postojećim državama, a to je Sovjetski Savez pod vodstvom Josifa Visarionoviča Staljina.

4. Protitoistički diskurs i istočni eksploator

Protitoistički se diskurs usredotočuje upravo na paradoks postojanja kolonijalne matrice moći i reprezentira Sovjetski Savez kao novonastalu imperijalističku silu. Na taj način želi istaknuti da se u Jugoslaviji može „graditi socijalizam svojim putem, mimo sovjetskoga te pokazati neslaganje sa sovjetskim diktatom, koji svojata revolucionarne tokovine drugih naroda i koji nastoji odrediti pravila dobrog i lošega ponašanja, propise i pravila djelovanja” (PERUŠKO VINDAKIJEVIĆ 2018: 229). To svojatanje i pokušaj toga da se nametne upravljanje iz Moskve u drugim socijalističkim državama protitoistički diskurs povezuje s kolonijalizacijskim namjerama Sovjetskoga Saveza. Tako jugoslavenski samoupravni socijalizam s protitoističkim diskursom proizvodi diferencijalna obilježja i stvara svoju mitologiju, a kako to Peruško Vindakijević tvrdi: „Svaka politička mitologija svoju istinitost i pravičnost dokazuje pomoću neprijatelja, koji postaje važan element te strukture” (PERUŠKO VINDAKIJEVIĆ 2018: 61). Na djelu je identična logika kao u antititoističkom diskursu, samo se mijenja pošiljatelj poruke. Protitoistički diskurs nastoji reprezentirati Sovjetski Savez i njegovo vodstvo kao novu kolonijalnu silu na istoku Europe. U beogradskoj se Borbi objavljuju vijesti u kojima se vrlo oprezno govori o tome da Sovjetski Savez upravlja informbiroovskim državama, primjerice: „Činjenica je da je rukovodstvo Federacije naprosto postalo informbiroovska filijala i oruđe u neprijateljskoj politici koju partijsko i državno rukovodstvo SSSR i informbiroovskih zemalja vodi protiv nezavisnosti i socialističke izgradnje naše zemlje” (BORBA 1950/31: 2) ili „Zapaženo je da su za sovjetskim delegatima ove komitete automatski napustili i pretstavnici onih istočnoeuropskih zemalja koje su zastupljene u tim organima, naime Poljske i Čehoslovačke. To, bez sumnje, svedoči da se pretstavnici tih zemalja u Ujedinjenim nacijama ne rukovode principijelnošću i interesima međunarodnog razumevanja i saradnje nego jedino direktivama sovjetske vlade” (BORBA 1950/17: 3). Ideja istočnog eksploatora jasnije je izražena u satiričkim časopisima, kao primjer izdvojena je jedna karikatura (Karikatura 2) iz jugoslavenskog satiričkog časopisa *Kerempuh*. Uz karikature se (kao i u prijašnjem poglavlju) navodi i moguća interpretacija u skladu s onim što protitoistički diskurs želi prenijeti svojem recipijentu.

Karikatura 2. Dušan Vukotić. *Iz savremene mitologije* (KEREMPUH 1951/294: 1)

Lingvistička je poruka ove karikature njezin naslov i imena država koje su obgrljene Staljinovim brkovima. Suvremenu mitologiju recipijent može shvatiti kao mit sovjetske pomoći informbiroovskim državama, mit pokroviteljstva najjače socijalističke države. Autor se karikature poigrava riječju *mit* i zato je Staljin prikazan kao morska neman koja izranja iz mora (pozadina je karikature plavkaste boje). Takav prikaz uspostavlja intertekstualnu vezu s karikaturnom tradicijom jer se tijekom povijesti ekspanzionistička politika i kolonijalizatorska namjera često prikazivala u vidu hobotnice koja krakovima prigranjuje teritorije na koje želi proširiti svoj utjecaj ili koje želi zauzeti (usp. BLAZSETIN 2019: 110). Karikaturom protitoistički diskurs želi prenijeti svojem recipijentu misao o ekonomskoj, političkoj, ideološkoj i kulturnoj neovisnosti informbiroovskih država. Sve su istočnoeuropske države prikazane kao Staljinovo vlasništvo. Za protitoistički diskurs iznimno je važno prikazati odnos među informbiroovskim državama i SSSR-om kao hegemonski odnos jer na taj način može opravdati svoju inačicu socijalizma. Sovjetski Savez s pomoću antititois-

tičkog diskursa slijedi logiku prvotnosti. Smatra da je ta prvotnost ona koja mu daje pravo donositi odluke o ispravnom ili neispravnom socijalizmu. Gramsci tvrdi da bilo koji narod može biti podvrgnut intelektualnoj i moralnoj hegemoniji drugih naroda (usp. GRAMSCI 1984: 69–70), a ova karikatura želi ukazati upravo na tu hegemoniju sovjetskog naroda nad ostalim informbiroovskim državama, pri čemu se ne smije zaboraviti da je unutar samog Sovjetskog Saveza zapravo ruska kultura hegemon. U tom se smislu sovjetska socijalistička država zapravo prevrće u sovjetsku imperiju, sovjetsko carstvo, *de facto* u Rusku Imperiju čiji je car Staljin. Tako karikatura reprezentira Sovjetski Savez kao istočnog eksploatatora, iz čega pak proizlazi da se socijalizam izjalovio u svojoj matici, a da funkcionira zdravije u Jugoslaviji. Protitoistički diskurs ne zna kako pristupiti činjenici da je Sovjetski Savez otac socijalizma, a to stvara neku vrstu identitetske krize u recipijentu protitoističkog diskursa jer je on svjestan da takav način razmišljanja i takvo vođenje države potječe iz Sovjetskog Saveza. Recipijent se protitoističkog diskursa teško nosi sa sličnošću svoje i sovjetske ideologije. On nije u stanju svoj identitet iskazati bez spomena Sovjetskog Saveza i zato ostvaruje tek neku vrstu djelomične reprezentacije, po čemu se približava pojmu kolonijalne mimikrije (usp. BHABHA 1984: 130). Recipijent kao da vjeruje u optužbe antititoističkog diskursa, koji razlikuje pravog socijalista od lažnog socijalista, kao da vjeruje u označiteljsku praksu antititoističkog diskursa. On istovremeno negira i čezne za sličnošću. Čeznja proizlazi iz toga što su neki zapadni komunisti koji nisu bili u takvom odnosu sa Sovjetskim Savezom kao komunisti informbiroovskih država smatrali da je Jugoslavija skrenula s ispravnog socijalističkog puta. Kao primjer za kraj navodi se ulomak iz dnevnika Aleksandra Flakera u kojemu se dobro osjeća nemogućnost fiksacije socijalističkog ideološkog identiteta, paradoksalnost koja proizlazi iz jugoslavenskog odvajanja iz socijalističkog bloka:

„Ipak mi je teško kad John Marqusee, jedini komunist na ovom brodu, prolazi kraj mene kao da me ne vidi. Da, to je teško. Osjećam se možda i jači od njega, ali ipak jedini je drug, jedini s kime bih mogao iskreno razgovarati, a koga mnogi ovdje mrze, a i ja njih mrzim, prolazi mimo kao riđa avet. Nije mi ni najmanje simpatičan, ne. Ali ne radi se o tome. Nego – usred onih podsmjeha, arogantnih postupaka Posthumusa, ili čak van Bellinghena, koji me nije pozvao na diskusiju o evropskim univerzitetima, izgledivši to kasnije prilično licemjerno – potreban mi je drug, čovjek s kojim bih mogao do kraja iskreno razgovarati. Gubim se inače u ovoj diplomaciji. Da je barem još jedan Jugoslaven ovdje! Navečer bih pošao u kabinu s njime i pričao o svemu, zajednički bi riješili stvari, donijeli odluke, pričali o uspjesima, podstrekivali jedan drugoga na veće napore, na veću agitaciono-propagandističku aktivnost. Naći prijatelja? Ne, to ne može biti ovdje. Naći neprijatelja? Da, vrlo često. Jer čak iza naoko prijatelja krije se najljući neprijatelj” (FLAKER 2018: 45–46).

5. Zaključak

Kolonijalizam u socijalističkom diskursu uvijek ima negativnu konotaciju. On se povezuje sa zapadnim kapitalističkim svijetom i socijalistička ga diskurzivna praksa predstavlja kao sastavni element kapitalističkog društvenog uređenja. Socijalistička ga ideologija upotrebljava kao sredstvo s pomoću kojeg stvara predodžbu vlastitog neprijatelja. Iz toga proizlazi da se socijalizam *a priori* odriče toga da sebe obilježi kao kolonijalizatora ili kolonijaliziranog.

Ovaj rad ukazuje na to da veza između socijalizma i kolonijalizma nije crno-bijela kao što to socijalistička diskurzivna praksa pokušava prikazati.

Na primjeru antititoističkog diskursa ukazalo se na to da se dekonstrukcijom socijalističke diskurzivne prakse mogu iščitati matrice moći koje su srodne kolonijalizmu i da Sovjetski Savez kao lučonoša socijalističkog društvenog obrasca nameće drugim informbiroovskim državama svoje ideološke, političke i ekonomske ciljeve.

Na primjeru protititoističkog diskursa ukazalo se na to da diskurzivna praksa jugoslavenskog samoupravnog socijalizma u neprijateljskim odnosima sa svojim socijalističkim susjedima (kao što stara mnemotehnika kaže: Jugoslavija je okružena BRIGAMA) prepoznaje zapravo sovjetski utjecaj te obilježje kolonijalizma pripisuje Sovjetskom Savezu kako bi opravdala svoj odabir i obranila se od napada antititoističkog diskursa. Pritom se dekonstrukcijom protititoističkog diskursa ukazuje i na kolebljivost ideološkog identiteta koji stvara protititoistički diskurs u želji da se odriče informbiroovskog socijalističkog tabora, a da pritom stvori vlastiti ideološki identitet.

Izvori

- BORBA 1950/17 = Borba. 1950. Beograd. № 17.
BORBA 1950/31 = Borba. 1950. Beograd. № 31.
FLAKER 2018 = FLAKER A. Bez linije: »Volendamom« iz Nizozemske u Sjevernu Ameriku 1950. i 1951. Durieux. Zagreb, 2018.
KEREMPUH 1951/294 = Kerempuh. 1951. Zagreb. № 294.
LUDAS MATYI = Ludas Matyi. 1949. Budapest. № 50.
NK = Narodni kalendar 1950. 1949. Budimpešta.
Pravda = Правда. 1949. Москва № 182.
RI = Rezolucija Informacionog Biroa Komunističkih Partija o stanju u Komunističkoj Partiji Jugoslavije. U: Narodni kalendar 1949. Budimpešta, 1948.
SZN 1949/237 = Szabad nép. 1949. Budapest № 237.
SZN 1949/301 = Szabad nép. 1949. Budapest № 301.
ЗИНОВЬЕВ 2000 = ЗИНОВЬЕВ А. Гомо советикус. Центрполиграф. Москва, 2000.

Literatura

- ANNUS 2018 = ANNUS E. Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands. London – New York: Taylor & Francis Group, 2018. DOI: [10.4324/9781315226583](https://doi.org/10.4324/9781315226583)
- BHABHA 1984 = BHABHA H. Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse // October, 1984. № 28. 125–133. DOI: [10.2307/778467](https://doi.org/10.2307/778467)
- BLAZSETIN 2019 = BLAZSETIN V. Slika Tita u popularnoj kulturi između 1948. i 1953. godine: Komparativna analiza. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, 2019.
- CÉSAIRE 2020 = CÉSAIRE A. Govor o kolonijalizmu // Europski glasnik, 2020. № 25. 189–218.
- GRAMSCI 1984 = GRAMSCI A. Marksizam i književnost. Zagreb: Školska knjiga, 1984. DOI: [10.3817/0384059127](https://doi.org/10.3817/0384059127)
- IV = Biblija: Stari i Novi zavjet. Jure Kaštelan i Bonaventura Duda (ur). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1968. <http://biblija.ks.hr>
- LOTMAN 1976 = LOTMAN J. M. Struktura umjetničkog teksta. Beograd: Nolit, 1976.
- MARCSEK 2012 = MARCSEK GY. Történelem, emlékezet, cenzúra: A tanú mint emlékezethely // Studia Litteraria. 2012. № 51/1–2. 143–157. DOI: [10.37415/studia/2012/51/4007](https://doi.org/10.37415/studia/2012/51/4007)
- PERUŠKO VINDAKIJEVIĆ 2018 = PERUŠKO VINDAKIJEVIĆ I. Od Oktobra do otpora. Zagreb: Fraktura, 2018.
- SAID 1999 = SAID E. W. Orijentalizam. Zagreb: Konzor, 1999.
- ŽIŽEK 2002 = ŽIŽEK S. Sublimni objekt ideologije. Zagreb: Arkzin d.o.o., 2002.
- ВОРОБЬЕВ 2012 = ВОРОБЬЕВ И. С. Соцреализм как «третья эстетика» в художественной культуре СССР 1920-х годов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики, 2012. № 26/12. 45–48.
- ВОРОНИН 2016 = ВОРОНИН А. Советский человек // Телескоп, 2016. № 116/2. 15–18.
- ЛЕНИН 1969 = ЛЕНИН В. И. Полное собрание сочинений: Издание пятое. Москва: Издательство политической литературы, 1969.
- ЭПШТЕЙН 2005 = ЭПШТЕЙН М. Постмодерн в русской литературе. Москва: Высшая школа, 2005.

Popis karikatura

- Karikatura 1. Szegő Gizi (gis). Tito kao drug (mađ. Tito mint elvtárs) // Ludas Matyi 1949/50: 3. 8.
- Karikatura 2. Dušan Vukotić. Iz savremene mitologije // Kerempuh 1951/294: 1. 12.

Popis prikaza

- Slika 1. Prikaz odnosa stvarnosti i jezika socijalizma. 6.
- Slika 2. Prikaz odnosa stvarnosti te jezika antititoističkog i protititoističkog diskursa. 6.

Colonialism in socialist discourse (1948–1953). This work is concerned with the relations between colonialism and socialism in the period between 1948 and 1953. The research presupposes that socialism is a labeling term with connotations that help create its own sense of reality through which it also determines the direction of such a relationship. Through discourse analysis, this work points out logical paradoxes apparent in the represented relations using a corpus of newspaper articles (from Hungary, the Soviet Union and Yugoslavia) and cartoons (published in the satirical magazines *Ludas Matyi* and *Kerempuh*) as its basis. On the one hand the work concludes that the anti-Titoistic discourse utilizes colonialism to paint Tito as an agent of imperialism and a helping hand to the colonizers, while on the other it determines that the pro-Titoistic discourse represents the „Informbiro period” states as colonies of the Soviet Union and at the same time the Soviet Union itself is being presented in the role of the „Eastern exploiter.”

Keywords: colonialism, socialism, Tito, Stalin, cartoon